

ČESKO-BASKICKÁ SPOLEČNOST EUSKO-TXEKIAR ELKARTEA

BASKICKO-ČESKÝ SLOVNÍK EUSKARA-TXEKIERA HIZTEGIA

>> O ČESKO-BASKICKÉ SPOLEČNOSTI

Vážení čtenáři, zde vám předkládáme ukázkou připravovaného slovníku :

- >> POUŽITÉ ZKRATKY A SYMBOLY
- >> VÝSLOVNOST NĚKTERÝCH HLÁSEK
- >> JAK POUŽÍVAT TENTO SLOVNÍK
- >> POZNÁMKA PRO FILOLOGY
- >> GRAMATICKÉ TABULKY
- >> UKÁZKA ČÁSTI VLASTNÍHO SLOVNÍKU
- >> KONTAKT

POUŽITÉ ZKRATKY A SYMBOLY

část.	částice	partikula
čísl.	číslovka	zenbakizkoa
jm.	podstatné jméno	izena
j. č.	jednotné číslo	singularra
mn. č.	množné číslo	plurala
blíz.	blízké	hurbila
pom.	pomocné	laguntzailea
př.	přechodné	transitiboa
př.jm.	přídavné jméno	adjektiboa
přís.	příslovce	adberbio/aditzondo
sl.	sloveso	aditza
sp.	spojka	juntagailua
zájm.	zájmeno	izenordaina
aita	výraz užívaný i v regionální variantě španělštiny (francouzštiny)	

VÝSLOVNOST NĚKTERÝCH HLÁSEK

dd /d'/

h nevyslovuje se, kromě francouzských dialektů

il- /podobně jako slovenské l'/: znělá lateropalatální frikativa orální

in- /ň/

j /j/ nebo /ch/ (u jmen vždy /j/)

ll = il

ts /šišlavé ts/: neznělá apikoalveolární afrikáta orální

tt /t'/

tx /č/: neznělá koronoalveolární afrikáta orální (labializovaná)

tz /c/: neznělá predorsoalveolární afrikáta orální (nelabializovaná)

x /š/

z /s/

poznámka k výslovnosti:

- **c** a tedy ani **ch** v baskické abecedě neexistují, **ll**, **n**, **q**, **ü**, **i**, **ç**, **w** a **y** se vyskytují jen v cizích slovech; podobně **k**, **r**, **v** (a většinou i **f**) se na počátku slova vyskytují jen u přejatých slov.

- existují velké dialektální rozdíly a výslovnost je značně ovlivněna španělštinou (respektive francouzštinou).

DULEŽITÉ! JAK POUŽÍVAT TENTO SLOVNÍK?

Je třeba si uvědomit, že baskičtina je aglutinační jazyk, tj že "**přilepuje**" ke slovům jednu po druhé **koncovky**, z nichž každá má svůj samostatný význam. Srovnání s češtinou:

Ti staří muži dávají ženě hezké dárky. X Gizon zahar horiek emakumeari opari onak ematen dizkiote.

Vzniká tak obrovské množství složitých tvarů, které z praktických důvodů nelze uvádět každý pod samostatným heslem. Proto je nutné pochopit princip fungování baskičtiny, která je oproti češtině dosti logická:

1) Je nutné **identifikovat jmennou část slovesa** a rozebrat ho na jednotlivé prvky, tedy určit, jedná-li se o tvar

vyjadřující futurum (emango, afalduko), průběhovost (ematen, afaltzen) či minulost (eman, afaldu).

2) Je zapotřebí **najít a rozebrat tvar pomocného slovesa**, které např. ve výše uvedené větě vyjadřuje stručně řečeno "kdo, komu, kolik, něčeho způsobuje".

Např.: *ema-ten d- i-zki-o-te = dávaje- to-lexikální základ pomoc. slovesa-znak množ.č.-jí-oni = oni je jí dávají*

ematen d	i	zki	o	te
dávaje to	lexikální základ pomoc.slovesa	znak množ.č.	jí/mu oni	

3) Podobně je zapotřebí **najít podstatné jméno** (emakumeari = ženě), **identifikovat jeho slovní základ** (emakume- = žena) a pokud je přítomno též jeho **doplnění**, tj. člen, pádovou či jinou koncovku... (-ari = komu, čemu). Ovšem pozor! Doplnění **může následovat až na konci** většího celku (**opari onak** = hezké dárky/ **Gizon zahar horiek** = ti staří mužové)!

POZNÁMKA PRO FILOLOGY:

Chceme, aby tento slovník nebyl určen pouze pro lingvisty, a proto jsme se rozhodli hledání ve slovníku co nejvíce usnadnit.

Jako ekvivalenty baskických přičestí (ikusi) uvádíme český infinitiv (vidět).

Dále uvádíme jako samostatná hesla nejpoužívanější tvary pomocných sloves (**zait**: pom. sl. izan ve tvaru on(a)-mně).

Případy homonymie (slov shodných ve své psané i mluvené formě bez zjevné významové souvislosti) posuzujeme jako samostatná hesla a označujeme je arabskými číslicemi před slovem, jako homonyma chápeme pouze slova řazená v češtině k odlišným slovním druhům; případy polysemie naopak řadíme do oddílů v rámci heslového odstavce podle jednotlivých významů; řada přídavných jmen odvozených od podstatných jmen je však vzhledem k charakteru baskičtiny řazena v rámci jednoho hesla

U popisných lingvistických termínů upřednostňujeme české a srozumitelné varianty.

Při výběru lexika jsme se zaměřili především na nejpoužívanější výrazy, zkratky, nápisy, názvy institucí a slova, která pronikají do jiných jazyků. Uvádíme též řadu lingvistických termínů.

Podrobně nerozebíráme dialektální varianty v lexiku, výslovnosti a morfologii. Uvádíme je jen tehdy, když jsou všeobecně známé (**alkartasuna/elkartasuna**).

Spojovací morfémy (-e-, -r-) graficky zobrazujeme jako součást záložky, případně jako součást členu.

Pro ukázkou systému deklinací cíleně volíme slova stejně znějící v obou jazycích, abychom tuto komplikovanou strukturu více přiblížili laickému uživateli, který by jinak nemusel být schopen rozlišit slovní základ od záložek.

Kompletnější morfologie podstatných jmen a sloves bude brzy doplněna. I v budoucnu však bude vynecháno alokutivní verbální paradigma (hitanoa).

GRAMATICKÉ TABULKY

Ukázka jmenných vzorců v baskičtině (na slovech stejně znějících v obou jazycích):

Životné proprium zakončené na souhlásku: **PAVEL**

Kdo	absolutiv	PAVEL	Pavel da: Je to Pavel.
(Bez) koho	partitiv	PAVELik	
Kdo (u př. sl.)	ergativ	PAVELeK	Pavelek Marta ikusi du: Pavel uviděl Martu.
Komu	dativ	PAVELi	
Koho	genitiv posesivní	PAVELen	
Koho	genitiv místní	PAVEL(en) baitako	
Kým, o kom	instrumentál	PAVELez	
S kým	sociativ	PAVELeKin	
Kvůli komu	motivativ	PAVEL(en)gatiK	Pavelengatik berandu etorri gara: Kvůli Pavlovi jsme přišli pozdě.
Pro koho	destinativ	PAVELentzat/endako	Pavelentzat oparia: Dárek pro Pavla.
Za koho, jako kdo	prolativ	PAVELtzat/tako	
V kom	inessiv	PAVEL(en)gan/(en)baitan	
Z koho, od koho	ablativ	PAVEL(en)gan(d)ik/(en)baitarik	
Ke komu, do koho	adlativ prostý	PAVEL(en)gana(t)	
Až ke komu, do koho	adlativ terminativní	PAVELganaino	
Směrem ke komu	adlativ směrový	PAVEL(en)ganantz	
Ke komu, vůči komu	adlativ destinativní	PAVEL(en)ganako	

Životné proprium zakončené na samohlásku: **HONZA**

Kdo	absolutiv	HONZA	Honza da: Je to Honza.
(Bez) koho	partitiv	HONZArik	
Kdo (u př. sl.)	ergativ	HONZAk	
Komu	dativ	HONZAri	
Koho	genitiv posesivní	HONZAren	
Koho	genitiv místní	HONZA(ren) baitako	
Kým, o kom	instrumentál	HONZAz	
S kým	sociativ	HONZArekin	
Kvůli komu	motivativ	HONZA(ren)gatic	
Pro koho	destinativ	HONZArentzat/rendako	Honzarentzat oparia: Dárek pro Honzu.
Za koho, jako kdo	prolativ	HONZAztat/tako	
V kom	inessiv	HONZA(ren)gan/(ren)baitan	
Z koho, od koho	ablativ	HONZA(ren)gan(d)jik/(en) baitarik	
Ke komu, do koho	adlativ prostý	HONZA(ren)gana(t)	
Až ke komu, do koho	adlativ terminativní	HONZA(ren)ganaino	
Směrem ke komu	adlativ směrový	HONZA(ren)ganantz	
Ke komu, vůči komu	adlativ destinativní	HONZA(ren)ganako	

Neživotné apelativum zakončené na samohlásku, neurčitý tvar: **AUTO**

Kdo	absolutiv	AUTO
(Bez) koho	partitiv	AUTOrik
Kdo (u př. sl.)	ergativ	AUTOk
Komu	dativ	AUTOri
Koho	genitiv posesivní	AUTOren
Koho	genitiv místní	AUTOtako
Kým, o kom	instrumentál	AUTOz
S kým	sociativ	AUTOrekin
Kvůli komu	motivativ	AUTO(ren)gatic
Pro koho	destinativ	AUTOrentzat/endako
Za koho, jako kdo	prolativ	AUTOztat/tako
V kom	inessiv	AUTOtan
Z koho, od koho	ablativ	AUTOtatik/tarik
Ke komu, do koho	adlativ prostý	AUTOtara(t)
Až ke komu, do koho	adlativ terminativní	AUTOtaraino
Směrem ke komu	adlativ směrový	AUTOtarantz
Ke komu, vůči komu	adlativ destinativní	AUTOtarako

Neživotné p. jm. zakončené na souhlásku ve tvaru neurčitém: **AUTOBUS**

Kdo	absolutiv	AUTOBUS
(Bez) koho	partitiv	AUTOBUSik
Kdo (u př. sl.)	ergativ	AUTOBUSek
Komu	dativ	AUTOBUSi
Koho	genitiv posesivní	AUTOBUSen
Koho	genitiv místní	AUTOBUSetako
Kým, o kom	instrumentál	AUTOBUSez
S kým	sociativ	AUTOBUSekin
Kvůli komu	motivativ	AUTOBUS(e)gatic/engatic
Pro koho	destinativ	AUTOBUSentzat/endako
Za koho, jako kdo	prolativ	AUTOBUSdako(/tztat)
V kom	inessiv	AUTOBUSetan
Z koho, od koho	ablativ	AUTOBUSetatic/etarik
Ke komu, do koho	adlativ prostý	AUTOBUSetara(t)
Až ke komu, do koho	adlativ terminativní	AUTOBUSetaraino
Směrem ke komu	adlativ směrový	AUTOBUSetarantz
Ke komu, vůči komu	adlativ destinativní	AUTOBUSetarako

Ukázka slovesných paradigmat:

Pomocné sloveso izan ve tvaru **NOR-NORI-NORK**

CO	KOMU	KDO
di (činit co)	zki (mn.č př.)t(da) (mně)	t(da) (já)
di (činit co)	zki (mn.č př.)o (mu/jí)	- (on/ona)
di (činit co)	zki (mn.č př.)gu (nám)	gu (my)
di (činit co)	zki (mn.č př.)zu (tobě/Vám)	zu (ty/Vy)
di (činit co)	zki (mn.č př.)zue (vám)	zue (vy)

UKÁZKA ČÁSTI VLASTNÍHO SLOVNÍKU

A

adibide(a). *jm.* příklad.

aditz(a). *jm.* sloveso. *aditz laguntzailea:* pomocné sloveso. *aditz trinkoa:* syntetické sloveso.

aita. *jm.* otec, táta.

alkartasuna. V. **elkartasuna.**

ama. *jm.* matka, máma

B

baserri(a). *jm.* stavení, statek, vesnice, venkov

1 bat. *člen neurčitý.*

2 bat. *čís. jeden/jedna/o.*

3 bat. *př.j. nějaký.*

1 batua. *př.j. jednotný, sjednocený*

2 batua. *jm.* spisovná baskičtina

behar. *sl.* potřebovat. *Ez zaitut behar:* Nepotřebuji tě

besta. V. **festa**

D

d(a)- znak. 3.os. *on/i/y/a.* *Nora doa?* Kam jde?; **Daramate ez dakit nora:** Vezou mě nevím kam.

-da- znak. já. *Garagardoa ordaindu zenidaten:* Zaplatili jste mi pivo.

da. *sl. izan.* je. *Handia da:* Je velký

daiteke. může. *Horretarako mugaturiko gunean soilik erre daiteke:* Kouřit se může jen k tomu určených prostorách.

dela. *pom.sl. da + sp.-ela.* že je: *Honzak berdin dela esan du.* Honza řekl, že je to jedno.

dezake. může *Edonork ikas dezake dohainik:* Každý může zdarma studovat.

dio. *pom. sl. to-činit-mu/jí-on/a/o.* *Liburua ematen dio:* Dává mu/jí knihu.

diot. *pom. sl. u př. sl se 3. p. to-pom.sl.-mu/jí-já* *Liburua ematen diot:* Dávám mu knihu.

dizkiot. *pom. sl. u př. sl se 3. p. je- pom. sl.-mn.č.-jí/mu-já* *Liburuak ematen dizkiot:* Dávám mu knihy.

dot. V. **dut.**

du. *pom. sl u př. sl. on/a/o-holji.* *Robertek Julie ikusi du:* Robert vidí Julii.

duda- *var. pom. sl. dut (s koncovkou).* *Dutxa hartzten dudanean, musika ulertzen dut:* Když se sprchuji, poslouchám hudbu.

E

EA. Euskal Alkartasuna. Baskická jednota (politická strana)

EAJ. Euskal Alderdi Jeltzailea. Baskická strana boha a starých zákonů (baskická konzervativní politická strana usilující o nezávislost; nejstarší a dlouhodobě nejsilnější strana baskického politického spektra)

EJ. Eusko Jauriaritza. Baskická (autonomní) vláda .

-(e)la. *sp. že. Tomasek berandu etorriko dela esan du:* Tomáš řekl, že přijde pozdě.

elkar. *přísl.* spolu, vzájemně

eskupilota. *jm.* varianta peloty při níž se míček odráží rukou

ETA. Euskadi ta Askatasuna. Baskicko a svoboda (teroristická separatistická organizace)

1 eta. *sp. a. Tomáš eta Pavel:* Tomáš a Pavel.

2 sp. protože. *Ez du ekarri, handiegia zen eta:* Nepřinesl to, protože to bylo příliš velké.

etarra. *jm.* člen ETA, patřící k ETA

ETORRERAK. PRÍLETY, PRÍJEZDY

Euskadi/Euzkadi. Baskicko

euskal. *příd.* baskický/álé. *euskal gramatika:* baskická gramatika.

Euskal etxea. Dům baskické kultury mimo Baskicko.

Euskal Herria. Baskicko.

euskaldun. **1.** *jm.* Bask/ičanka. **2.** *příd.* baskicky mluvící.

euskaldunberri(a). *jm.* osoba, kt. ovládla baskičtinu až v mládí či v dospělosti.

euskaldunzahar(ra). *jm.* Rodilý baskický mluvčí.

Euskaltzaindia. Akademie pro baskický jazyk

1 euskera/euskara. *jm.* baskičtina. *euskara batua:* spisovná baskičtina

2 euskera/euskara. *příd.* baskický/álé. *euskara ikastaroa:* kurs baskičtiny

eusko. *příd.* baskický/álé. *Eusko Jauriaritza:* Baskická (autonomní) vláda. *Eusko gudariak:* Baskičtí bojovníci; Hymna baskických bojovníků.

ez. *část. ne. Ez sartu belarrira:* Nevstupovat na trávník.

ezazu. Pom. sl. rozkaz. zp. (ty, Vy) + 4.p. *Ez ezazu utz tapoi:* Odstaňte víčko.

F

Frantzia. Francie.

frontoi(a). *jm.* hřiště na pelotu

G

gara. *sl.* jsme

Gara. Noviny podporující HB.

garagardo(a). *jm.* pivo

-go. *kon. lokativní genitiv-odtud* jsoucí, k něčemu patřící. *Baztango dantzak:* baztánské tance.

Pragako gobernua: Vláda v Praze.

gu. *zájm.* my

gurekin. s námi

guri. nám

-gu(-). *znak pro my u pom.sl. Diru asko badaukagu:* Máme hodně peněz. *Guri ez zigun ezer esan:*

Nám nic neřekli.

guk. *zájm.* my u př.sl.

H

hamar. *čísl.* deset

hau. *zájm.* tento (u nepř. sl.)

hemen. *přísl.* zde

HB. Herri Batasuna.

herri(ko) etxe(a). radnice (v menších obcích)

honek. tento (u př. sl.)

honi. tomuto

I

ikurrin(a). *jm.* baskická vlajka

independentzia. *jm.* nezávislost

IRTEERA. VÝCHOD

itxi. *sl.* zavřít. *Denda bost hilabetez itxi zuten:* Zavřeli obchod na pět měsíců.

itxi. *př.jm.* zavřený. *Bokal itxiak:* Zavřené samohlásky

ITXITA. ZAVŘENO

itzazu. znak pro rozkazovací způsob (předmět v mn. č.) *Utz itzazu bakar bakarrik beirakiak!:* Jen na sklo! (Vhazuj pouze a jen sklo!)

ixten. inessiv od p. jm. slovesného V. **itxi**

J

joan. *sl.* jít.

jaun(a). *jm.* pan, pán *Jaungoiko:* Bůh

K

kaxa. *jm.* krabice

kirola. *jm.* sport

kirolak. *jm.* baskické lidové soutěže

-ko. viz **-go**

komun(ak). toaleta, umývárna, WC, záchod

L

-la. viz. **-(e)la.**

larri. *př. jm.* vážný'

lehendakari. *jm.* prezident, předseda, Předseda vlády Autonomní oblasti Baskicka

M

mozkor(tu). *opít se, opilý/á/é*

maite. *př. jm.* milý, drahý *Izabe maitea!* Milá teto!, milostný

N

naiteke. mohu, můžu. *Komunera joan naiteke?* Můžu jít na záchod?

noa. 1. os. *sl.* **joan.** jdu. *Etxera noa:* Jdu domů.

O

1 -o- mn.č. blíz. *Denok euskaldunak gara:* Všichni jsme Baskové.

2 -o(-). 3. p. 3. os. j. č. u pom. *sl.* *Atzoko antzertia gustatzen zitzaion?* Líbilo se mu včera to divadlo?

ondartza. *jm.* pláž

OPARIAK. SUVENÝRY

P

pragako. *př. jm.* pražský

preso(a). *jm.* vězeň. *Presoak kalera, amnistia osoa!:* (Baskičtí) vězňové na svobodu, úplná amnestie!

Q

quorum. *jm.* kvorum

R

referendum. *jm.* referendum

S

sagar(ra). *jm.* jablko

sagardo(a). *jm.* sidra (jablečný mošt)

T

ta. viz. **eta**

talde(a). *jm.* skupina. *futbol-taldea Sparta*: fotbalový klub Sparta.

txakur(ra). *jm.* pes, hrub. Příslušník Guardia Civil (Španělská polovojenská celostátní policie)

txapela. *jm.* baskický bareť

txapeldun(a). *jm.* vítěz, šampion

txaranga. *jm.* baskická dechovka

txekiar(ra). *jm., př.jm.* Čech, český/álé. *Txekiar Errepublika*: Česká republika.

txekiera. *jm.* Čeština

Txekoslovakia. Československo

txiki. *př. jm.* malý

U

ura. voda

utzi. *sl.* nechat

uzten. *inessiv od p. jm. sl.* nechávající

V

volt. volt

W

walkman. *jm.* walkman

X

xaboi(a). *jm.* mýdlo

Y

yuppie. *jm.* yuppie

Z

zait. *pom. sl.* izan ve tvaru on/a/o-mě. *Niri saskibaloia asko gustatzen zait*: Mě se moc líbí/mám moc rád basketbal.

zelai(a). *jm.* pole, louka, hřiště

zenidaten. *vy-činit-mě-min. Oparia eman zenidaten*: Dali jste mi dárek

zulo(a). *jm.* díra, otvor, tajný úkryt ETA

Bibliografie:

Kol. autorů: Euskara-gaztelania/castellano-vasco: hiztegia, Usurbil, 1996

Zavadil, Bohumil: Přednášky FFUK, 1999

S PŘIPOMÍNKAMI, NEJASNOSTMI SE OBRACEJTE NA ADRESU: bucht@volny.cz